

Elżbieta HURNIK

Akademia im. Jana Długosza (Częstochowa)

Literatura austriacka na łamach „Literatury na Świecie”

Streszczenie: W artykule przedstawiona została recepcja literatury austriackiej na łamach czasopisma „Literatura na Świecie” od początku jego istnienia (1971). Głównym celem było ukazanie sposobów przybliżania tej literatury polskiemu czytelnikowi. Ze względu na dużą rozpiętość tematu zastosowano ujęcie problemowe, w centrum uwagi znalazły się takie kwestie, jak: reprezentatywność drukowanych utworów (lub ich fragmentów), sylwetki pisarzy austriackich, omówienia utworów, recenzje, działalność przekładowa i związane z nią dyskusje. W świetle tych poczynań można stwierdzić, że pismo przyczyniło się do poszerzenia wiedzy o literaturze austriackiej, jej głównych przedstawicielach (R.M. Rilke, R. Musil, E. Canetti, F. Kafka, G. Trakl, P. Celan, I. Aichinger, E. Jelinek i in.), specyfice, uwarunkowaniach historycznych i kulturowych.

Słowa kluczowe: literatura austriacka, recepcja, czasopismo, „Literatura na Świecie”, przekład.

W okresie powojennym, zwłaszcza po roku 1956, kiedy w wyniku zmian politycznych zachodziły ważne przeobrażenia w literaturze i kulturze, na polskim rynku czytelniczym zaczęły się pojawiać książki wybitnych pisarzy austriackich. Należy przy tym pamiętać, że pojęcie literatura austriacka – jak to podkreśla Stefan H. Kaszyński – kształtować zaczęło się dość późno, w latach sześćdziesiątych XX wieku, chociaż twórcy pochodzący z Austrii byli powszechnie znani¹. Czytelnicy polscy już w okresie międzywojennym mieli okazję zetknąć się z wybitnymi pisarzami, w tym z przedstawicielami literatury XX wieku². Po wojnie przypomniano wcześniejsze przekłady lub

¹ S.H. Kaszyński, *Krótką historia literatury austriackiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2012, s. 9.

² Na ten temat pisałam w artykule: *Österreichische Literatur in der Zeitschrift „Wiadomości Literackie” in der Zwischenkriegszeit*, „International Studies” 2016, No. 1, Vol. 18, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 9–32.

ukazywały się nowe. Kilkakrotnie wydawano wiersze Rilkego (między innymi w przekładzie Jastruna w 1964, 1967, 1974 r. oraz Antochewicza w 1973 i 1976 r.). Ukazywały się utwory Franza Kafki: *Proces* w 1957 r. (do 1974 r. miał cztery wydania), *Zamek* w 1958 r. (i 1973), *Ameryka* w 1976 r., nowele, dzienniki, listy, aforyzmy. Prezentowano też innych wybitnych prozaików, jak Hermann Broch, Robert Musil czy Stefan Zweig. Z biegiem czasu lista autorów austriackich wydawanych w Polsce poszerzała się, przybywało też prac naukowych i popularyzatorskich na temat ich twórczości³. Do poszerzania wiedzy o literaturze austriackiej przyczynili się tacy krytycy, eseiści i tłumacze, jak Roman Karst, autor pracy o praskim pisarzu pt. *Drogi samotności. Rzecz o Franzu Kafce* (1960), Jan Koprowski w książce *Z południa i północy. Odwiedziny u pisarzy* (1963) i w późniejszej *Józef Roth* (1980), Egon Naganowski między innymi w pracy *Robert Musil* (1980), i wielu innych.

Poza wydawnictwami ważną rolę w zapoznawaniu czytelników z piśmiennictwem Austrii odgrywały powstające po wojnie (także kontynuowane) czasopisma. Wymienić tu należy przede wszystkim takie tytuły, jak: kwartalnik „Pamiętnik Literacki”, poświęcony historii literatury polskiej oraz zagadnieniom z zakresu krytyki literackiej i teorii literatury; „Życie Literackie”, pismo o zasięgu i znaczeniu ogólnopolskim (i integracyjnym – jednoczyło Ziemię Zachodnią i Północną), które poruszało tematy polityczne, społeczne, kulturalne, inicjowało ważne dyskusje; miesięcznik społeczno-kulturalny „Odra”; dwutygodnik „Nowe Książki”, będący przeglądem literackim i naukowym; miesięcznik „Dialog”, poświęcony współczesnej dramaturgii; „Nurt”, prezentujący współczesną krytykę artystyczną, i wiele innych. W późniejszym czasie lista pism publikujących teksty pisarzy austriackich lub ich omówienia znacznie się poszerzyła. W niniejszym artykule zamierzam skupić się na sposobach prezentowania literatury austriackiej na łamach czasopisma „Literatura na Świecie”, które za cel postawiło sobie przede wszystkim upowszechnianie dzieł literatury światowej, krytyki literackiej polskiej i obcej, przedstawianie sylwetek pisarzy oraz inicjowanie dyskusji na tematy literackie. Ważną rolę w dziele przybliżania literatury obcej odgrywały publikowane w piśmie utwory bądź ich fragmenty, omówienia twórczości wybranych pisarzy, wywiady, recenzje, a także wypowiedzi na temat warsztatu pracy tłumacza literatury obcojęzycznej, podkreślające rangę tej działalności.

³ Por. B. Sturzbecher, *Bibliografia przekładów z literatury austriackiej na język polski z lat 1945–2000*, przedmowa S.H. Kaszyński, Ars Nova, Poznań 2000; *Literatura austriacka w Polsce w latach 1980–2008. Bibliografia adnotowana*, red. E. Białek, K. Nowakowska, Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2009.

Pierwszy numer miesięcznika „Literatura na Świecie” ukazał się w maju 1971 roku, redagował go zespół w składzie: Waław Kubacki (redaktor naczelny), Leopold Lewin (zastępcą), Józef Waczków (sekretarz redakcji) oraz Jan Koprowski, Waław Sadkowski, Wojciech Natanson, Danuta Kern i inni redaktorzy. To nazwiska sygnujące wieloletnią działalność przekładową oraz krytyczno- i historycznoliteracką. W artykule rozpoczynającym numer podjęta została dyskusja na temat „literatura uniwersalna, czy literatury narodowe?” (refleksje te zainspirowane były między innymi problematyką podjętą na Międzynarodowym Kongresie Krytyków Literackich, jaki odbył się w 1970 r. w Barcelonie):

Nie ma literatury uniwersalnej. Literatura uniwersalna to czysta fikcja. Powszechne są jedynie podstawowe uczucia i ideały człowieka, jak dążenie do szczęścia, miłość, lęk przed śmiercią, spójnia rodzinna, związki społeczne, ukochanie swego kraju, wolność, sprawiedliwość i braterstwo narodów. Historia zna tylko literatury narodowe⁴.

W tekście inicjalnym podkreślono też, że w historii kultury pojawiały się tendencje uniwersalistyczne – epoka hellenistyczna, piśmiennictwo uniwersalne wieków średnich, klasycyzm-łaciński nurt renesansowy, francuski klasycyzm – ale prowadziły one w efekcie do skonwencjonalizowania form⁵.

W roku 1984, po trzynastu latach od momentu, gdy ukazał się pierwszy numer miesięcznika, Waław Sadkowski (kierował pismem od końca 1972 roku) podsumował sytuację literatury przekładowej w Polsce od okresu międzywojnia. Wskazywał przy tym między innymi na znaczenie takich przedsięwzięć, jak fundamentalna Biblioteka Boya (była dokonaniem „epokowym i nie mającym sobie równych po dzień dzisiejszy w krajach o znacznie rozleglejszym niż ówczesna Polska możliwościach edytorskich”). Odwołując się do tych tradycji, pisał:

To zobowiązanie sprzed czterdziestu lat stało się też przesłanką do powołania do życia naszego pisma przed trzynastu laty. Miało być ono, i stara się być, forpocztą rozpoznania najistotniejszych nurtów piśmiennictwa światowego, jego najbardziej znamienych przewartościowań ideowo-artystycznych i najwybitniejszych indywidualności. Miało być też, i stara się być, pierwszym w dziejach polskiego czasopiśmiennictwa literackiego periodykiem poświęconym sztuce przekładu literackiego, intelektualnej i artystycznej problematyce tej dziedziny pisarstwa, która przez cały tok dziejów literatury narodowej w Polsce stanowiła jej integralną część⁶.

⁴ „Literatura na Świecie” 1971, nr 1, s. 6 [tekst niepodpisany].

⁵ Ibidem, s. 5.

⁶ W. Sadkowski, *Czterdzieści lat temu, trzynaście lat temu, dzisiaj – i jutro*, „Literatura na Świecie” 1984, nr 12 (161), s. 406. Na temat sztuki przekładowej Tadeusza Żeleńskiego-Boya pisał Sadkowski w jednym z rozdziałów swojej książki o historii przekładu: W. Sadkowski, *Boy – rozdział sam w sobie*, [w:] idem, *Odpowiednie dać słowo słowo. Zarys dziejów przekładu literackiego w Polsce*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2002, s. 90–97.

Zamierzenia te realizowano przez kolejne lata. Pierwsze roczniki „Literatury na Świecie” miały układ, który odzwierciedlał wielokierunkowe zainteresowania i ambitne zamierzenia redaktorów, określające cele pisma. Miesięcznik (czasem poszczególne numery łączono w większe całości), wydawany w zmieniającej się na przestrzeni lat szacie graficznej, w rozmaitych formatach (w tym w postaci „kieszonkowej”), ukazuje się do dziś; z końcem 2016 roku osiągnął imponującą liczbę 545 numerów⁷. Zmieniali się też redaktorzy pisma. W początkowych latach istnienia nakład był wysoki, wynosił od 30 do 35 tysięcy egzemplarzy. W piśmie drukowano utwory reprezentujące literaturę różnych rejonów Europy i świata, wyodrębniano literaturę dawniejszą i współczesną. W pierwszym numerze z 1971 r. ukazały się między innymi przekłady poezji Czarnej Afryki, w czwartym – przekłady literatury współczesnej i dawnej różnych narodów (Shaw sąsiaduje tu z Cwietajewą, Shakespeare z Błokiem). Na przestrzeni czterdziestu pięciu lat wielokrotnie powracano do tych samych kręgów językowych, ukazywały się także, szczególnie interesujące i bogate merytorycznie, numery o charakterze monograficznym, poświęcone takim nurtom w literaturze lub postaciom, jak: nadrealizm, chrystologia, Bergman, Bułhakow, Joyce, Mika Waltari, Wschód i Zachód, Węgry, Kafka, Hrabal itd.

Pismo reagowało na to, co działo się na rynku wydawniczym. Kiedy publikowano książki obcych autorów – w tym austriackich – recenzje stanowiły najszybszą formę komentarza. A okres po 1968 roku, który wyznacza cezurę czasową zjawisk podlegających oglądowi w niniejszej pracy, obfitował, jak wspomniano wcześniej, w przekłady literatury austriackiej. Wypowiedzi na temat nowych tytułów umieszczano przede wszystkim w dziale *Recenzje i omówienia*. I tak w czwartym numerze z 1971 roku Jan Koprowski przedstawił wydaną wówczas książkę Roberta Musila *Człowiek bez właściwości* w przekładzie Krzysztofa Radziwiłła, Kazimierza Truchanowskiego i Janiny Zeltzer, pisząc o pracy tłumaczy: „przekładowcy dokonali iście benedyktyńskiego trudu i dzięki nim jeszcze jedno [obok Joyce’a – E.H.] arcydzieło literatury światowej możemy czytać po polsku”⁸. Odtąd literatura austriacka obecna była na łamach pisma – w postaci publikowanych utworów bądź ich fragmentów, recenzji i obszerniejszych komentarzy, rozmów z pisarzami i tłumaczami itd.

Trudno byłoby w obrębie krótkiego artykułu przedstawić i skomentować szczegółowo obecność wszystkich przedstawianych w „Literaturze na

⁷ „Literatura na Świecie” 2016, nr 11–12 (544–545). Temat numeru: *Arabowie*.

⁸ J. Koprowski, „Człowiek bez właściwości” Roberta Musila po polsku, „Literatura na Świecie” 1971, nr 4, s. 185 [rec. R. Musil, *Człowiek bez właściwości*, t. 1–4, przeł. K. Radziwiłł, K. Truchanowski, J. Zeltzer, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971].

Świecie” autorów austriackich bądź poświęcone im omówienia – tę funkcję z powodzeniem spełniają prace o charakterze bibliograficznym (zob. przypis 3). Moim zamiarem jest przede wszystkim prześledzenie, w jaki sposób pismo przyczyniało się do poszerzenia wiedzy o literaturze austriackiej, o jej fenomenie, procesie rozwoju, głównych przedstawicielach. Kluczowe dla dokonań literackich danego obszaru jest pytanie o tożsamość twórcy, o poczucie przynależności do określonej tradycji i prowadzony z nią dialog. W przypadku literatury austriackiej zagadnienie to, jak zasygnalizowano wyżej, jest szczególnie istotne ze względu na historyczne uwarunkowania, tradycje polityczne wielowiekowej monarchii, współżycie w jej obrębie różnych narodowości i różnorodnych kultur, rozpiętość geograficzną dawnej monarchii i współczesnej Austrii itd. Badacze od dawna stawiali pytanie o fenomen literatury austriackiej, zwracając za każdym razem uwagę na te same złożone uwarunkowania:

Spór o tożsamość wielonarodowego swego czasu państwa, którego granice zmieniały się w ciągu stuleci wielokrotnie, toczy się z udziałem historyków, filozofów, socjologów i etnografów. Czy istnieje literatura austriacka? To pytanie stawiają sobie od dziesięcioleci także sami pisarze, problematyzujący w swoich utworach pojęcie austriackiej tożsamości⁹.

Interesujące zatem staje się pytanie, w jakim stopniu numery „Literatury na Świecie” poświęcone literaturze austriackiej pozwalają dostrzec jej uwarunkowania, sposoby zakorzenienia w różnych złożach kultury, dążenia do samookreślenia czy też większe całości, jak przemiany zachodzące na przestrzeni wielu lat.

Zgodnie z ideą czasopisma kluczowe stały się, wielokrotnie rozpatrywane, zagadnienia przekładu literackiego. Po roku 1968 tłumacze posiadali mocną pozycję zawodową, wykazywali się, jak dowodzą dokonania „czołówki translatorskiej”, kompetencją i wysokimi umiejętnościami; posiadali strukturę organizacyjną w postaci Klubów Tłumaczy istniejących przy oddziałach Związku Literatów Polskich¹⁰. W piśmie zamieszczano notatki o odbywających się kongresach tłumaczy (na przykład o VII Światowym Kongresie Tłumaczy w Nicei w 1974 roku), wypowiedzi na temat translatoryki (w dziale *Z warsztatu tłumacza*), przedstawiano portrety wybranych autorów przekładu. Pismo zawierało przeglądy, wykazy przekładów literatury polskiej wydanych za granicą (w danym roku) oraz literatury obcej

⁹ E. Białek, *Współczesna literatura austriacka*, [w:] *Słownik współczesnych pisarzy niemieckojęzycznych. Pokolenia powojenne*, red. J. Joachimsthaler, M. Zybura, Wiedza Powszechna, Warszawa 2007, s. XVII.

¹⁰ W. Sadkowski, *Względna stabilizacja*, [w:] idem, *Odpowiednie dać słowu słowo. Zarys dziejów przekładu literackiego w Polsce*, s. 132.

w Polsce, a także noty o autorach. Na przykład w numerze pierwszym z 1972 roku w dziale *Portret tłumacza* zaprezentowany został przez Edmunda Rosnera pisarz i tłumacz literatury polskiej na język niemiecki Oskar Jan Tauschinski – jego dokonania w zakresie prozy, eseistyki, pracy przekładowej¹¹ – a także tekst samego pisarza o żartobliwym tytule (nawiązującym do dworskiej etykiety) *Najpokorniejszy sługa, Panie Autorze*¹². Tauschinski, który tłumaczył między innymi utwory Stanisława Jerzego Leca, Zbigniewa Herberta, Juliana Przybosa, Adama Ważyka, wypowiadał się o trudzie pracy przekładowej, dowodząc, że tłumacz pracuje dla współczesności, dla określonego odbiorcy: „Jego czasy i czytelnicy żądają od niego, prócz samego przekładu, jeszcze czegoś więcej: odpowiadającej im – i n t e r p r e t a c j i”¹³. W numerze dziesiątym z 1972 roku opublikowano szkic Aleksandry Dobraczyńskiej o Marii Wisłowskiej, która była jedną z najstarszych polskich tłumaczek. Zaczęła swoją działalność przekładową jeszcze przed wojną, uzyskując wówczas od Stefana Zweiga autoryzację na niemal wszystkie jego utwory, które ukazały się przed 1939 r.; po wojnie ukazały się w jej przekładzie nowele Zweiga, biografia Marii Stuart i Freuda, książka wspomnieniowa *Świat wczorajszy*, a także utwory innych pisarzy¹⁴. W numerze 12 do dyskusji na temat translatoryki w dziedzinie poezji włączyła się Anna Kamieńska, odpowiadając na postawione w tekście *Pochwała niemożliwości* pytanie, czy możliwy jest przekład poezji: „Nie, przekład poezji na inny język nie jest możliwy”¹⁵. Przykłady te dowodzą, że pismo stało się sceną dyskusji na temat teorii i praktyki przekładu, które kontynuowane były w późniejszych numerach. Na przykład w roku 1988 zaprezentowano Feliksa Konopkę, uznanego za „nadzwyczajnego tłumacza”, twórcę m.in. przekładu *Listów do Mileny* Franza Kafki¹⁶. Należy podkreślić rangę tych dokonań w pierwszych latach istnienia pisma, gdy stanowiło ono powszechnie dostępne źródło wiedzy o przekładzie.

„Literatura na Świecie” niemal od początku ukazywała wybitnych, znanych jeszcze z lat międzywojennych, przedstawicieli literatury austriackiej (w międzywojniu określano ich mianem pisarzy niemieckich) oraz młodszej generacji. W cytowanym tu numerze pierwszym z 1972 roku wyodrębniony został rozdział „Austria”, w którym zamieszczono esej *Artysta* Stefana Zweiga oraz przekłady wybranych wierszy: Rainera Marii Rilkego w tłumaczeniu

¹¹ E. Rosner, *Oskar Jan Tauschinski*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 1, s. 156–157.

¹² O.J. Tauschinski, *Najpokorniejszy sługa, Panie Autorze*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 1, s. 158–161.

¹³ Ibidem, s. 161. Podkreślenie w tekście – O.J. Tauschinski.

¹⁴ A. Dobraczyńska, *Maria Wisłowska*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 10, s. 182–183.

¹⁵ A. Kamieńska, *Pochwała niemożliwości*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 12, s. 160.

¹⁶ [Abe], *Feliks Konopka 1888–1982*, „Literatura na Świecie” 1988, nr 3, s. 356–358.

Stanisława Barańczaka, Paula Celana przełożonego przez Eugeniusza Wachowiaka, Georga Trakla w przekładzie Tadeusza Gicgiera. Jest to znacząca reprezentacja: urodzony i wychowany w Wiedniu Stefan Zweig, twórca biograficznych powieści, ale też uważny obserwator międzywojennej Europy ogarniętej przez faszyzm, pochodzący z niemieckojęzycznej Pragi Rilke, uważany za jednego z największych liryków XX wieku, Georg Trakl, poeta z Salzburga, rejestrujący w swoich utworach atmosferę upadku i zagłady, najmłodszy z nich Paul Celan, urodzony (w 1920) w Czerniowcach na Bukowinie, ale mocno związany z Wiedniem, twórca nowatorskich wierszy o zagęszczonych znaczeniach, uznany za najwybitniejszego współczesnego poetę języka niemieckiego i „jeden z filarów liryki europejskiej”¹⁷. Dorobek tych pisarzy odzwierciedla bogactwo kultury austriackiej – złożoność impulsów twórczych i źródeł inspiracji, wyczulenie na wszelkie niuanse językowe, umiejętność metaforycznego ujmowania rzeczywistości, różnorodność gatunkową i rozpiętość tematyczną. W numerze dwunastym z tego roku znalazły się – w przekładzie Jana Koprowskiego – aforyzmy Karla Krausa, pisarza, publicysty i dramaturga, znanego z bezkompromisowych sądów dziennikarza wiedeńskiego przełomu wieków i międzywojnia, nieprzejednanego krytyka języka i kultury oraz uległej, bezwolnej, niekompetentnej prasy austriackiej¹⁸.

Na obraz literatury austriackiej składają się poszczególne dokonania oraz wypowiedzi teoretyczne. W numerze pierwszym z 1972 r., oprócz tekstów literackich, umieszczono krótki szkic Jana Koprowskiego *Kilka uwag o literaturze niemieckiego obszaru językowego*, w którym autor, definiując na początku tytułowe pojęcie (utworzone po drugiej wojnie światowej, „w latach umacniania się poczucia odrębności poszczególnych kultur niemieckojęzycznych”), podkreślił przede wszystkim znaczenie prozy austriackiej:

Austria przoduje w dziedzinie prozy powieściowej. Z Austrii wyszli najwybitniejsi prozaicy XX wieku, których dzieła przełamały barierę ojczystego języka, pomnażając także dorobek literatury europejskiej¹⁹.

Jako głównych przedstawicieli wymienia Koprowski Józefa Rotha, Roberta Musila, Hermanna Brocha, Heimito Doderera, Georga Saiko i Alberta Parisa Gütersloha, wyłączając z tej grupy Franza Kafkę jako twórcę, który „nie nasiąkł ową szczególną atmosferą austriacką”. Wszystkich wymienio-

¹⁷ S.H. Kaszyński, *Wędrówka do kresu możliwości języka. Szkic o poezji Paula Celana*, [w:] idem, *Summa vitae Austriacae. Szkice o literaturze austriackiej*, Wydawnictwo Ars Nova, Poznań 1999, s. 189.

¹⁸ Por. J.M. Fischer, *Karl Kraus*, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart 1974, s. 22.

¹⁹ J. Koprowski, *Kilka uwag o literaturze niemieckiego obszaru językowego*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 1, s. 147–150.

nych pisarzy łączy – jak dowodzi autor – stosunek do przeszłości, obsesyjne powracanie do upadku monarchii austro-węgierskiej. Ich powieści (*Marsz Radetzky'ego* Rotha, *Człowiek bez właściwości* Musila i inne) nazwał „zbiorną pieśnią łabędzią nad grobem ginącej epoki Franciszka Józefa”, konkludując: „Ani poezja, ani dramat nie osiągnęły w Austrii takich szczytów [...]”²⁰.

Wypowiedź Koprowskiego stanowi z pewnością istotny głos w dyskusji na temat znaczenia literatury austriackiej; argumentów w tej dyskusji – przede wszystkim na rzecz konkretnych dokonań, a nie gatunków czy rodzajów literackich – przybywało z biegiem czasu (Koprowski przyznawał, że obraz literackiej Austrii może się wkrótce zmienić za sprawą młodszego pokolenia pisarzy, na przykład Handkego). W następnych numerach i kolejnych latach obraz dokonań autorów austriackich konkretyzował się coraz bardziej; prezentowano zarówno pisarzy tworzących przed wojną, jak i przedstawicieli pokolenia powojennego, którzy wchodzili w dyskurs z tradycją literacką i korygowali wizerunek polityczny Austrii. Znaleźli się tu twórcy wskazani przez Koprowskiego i wielu innych. Hermanna Brocha polscy czytelnicy poznali dzięki powieściom wydawanym w języku polskim od lat sześćdziesiątych (*Niewinni. Powieść w jedenastu opowiadaniach* w 1961 r., *Śmierć Wergilego* w 1963 r., *Kusiciel* w 1970 r., *Powrót Wergilego* w 1981 r. i kolejne w następnych latach). Pisarz, który wnikliwy, analityczny ogląd rzeczywistości zbudował na nowatorskim warsztacie literackim, pojawił się w numerze trzecim z roku 1978, poświęconym głównie sposobom zastosowania psychologii Carla Gustava Junga w analizie utworu literackiego; zamieszczono tu esej D. Meinerta o wymiarach ludzkiej egzystencji w powieści Brocha *Śmierć Wergilego*²¹. Pisarz powrócił także w numerze dwunastym z 1980 roku. Robert Musil znany był dzięki swoim opowiadaniom (*Trzy kobiety* z 1963 roku i późniejszym) i powieściom (*Niepokoje wychowanka Törlessa* z 1965 r., wspomnianej wyżej, czterotomowej powieści *Człowiek bez właściwości*) oraz esejom. Musil, uważny obserwator ludzkiej psychiki, zjawisk społecznych i ideologii, pojawiał się kilkakrotnie: w numerze dziesiątym z 1982 r., w numerach czwartym i dziesiątym z 1983 r. oraz w dwunastym z 1985 r., który w części był poświęcony pisarzowi²². Heimito Doderer, twórca panoramicznego obrazu rzeczywistości pierw-

²⁰ Ibidem, s. 149.

²¹ D. Meinert, *Prezentacja wymiarów ludzkiej egzystencji w powieści Brocha „Śmierć Wergilego” (fragmenty)*, przeł. J. Prokopiuk, „Literatura na Świecie” 1978, nr 3, s. 174–201.

²² W numerze dwunastym z 1985 zamieszczono w części nieskończone następujące prace Roberta Musila: *Dziennik – zeszyt 10*, *Dziennik – zeszyt 25* (zawierający rozważania o człowieku), *Zaczątki nowej estetyki*, *Watpliwości człowieka powolnego*, *O życiu pisarza teoretycznie*, *Fragmenty rapiału i inne aforyzmy* – wszystkie w tłumaczeniu Jacka S. Buraśa. Zob. „Literatura na Świecie” 1985, nr 12, s. 111–230.

szych dekad XX wieku, którego utwory ukazywały się od lat sześćdziesiątych na rynku polskim (w tym powieść *Każdy może być mordercą* w 1963 r. i opowiadanie *Trąby jerychońskie* w 1967 r.), zaprezentowany został w numerze szóstym z 1983 roku. W świetle dzieł tych pisarzy rysuje się rozpad świata wartości dawnej monarchii; proces ten jest znamieny dla literatury powstającej po jej upadku, ale mocno zakorzenionej w przeszłości.

Wielokrotnie trafiały na łamy pisma utwory Eliasa Canettiego, pisarza pochodzącego z Ruszczuku (Bułgaria); w latach trzydziestych poznał on kręgi artystyczne Wiednia, zetknął się z Musilem i Brochem. Był powieściopisarzem i dramaturgiem, filozofem kultury, autorem wydanej w języku polskim powieści *Auto da fé* (1966), zbioru aforyzmów *Mysli* (1976), dziennika *Głosy Marakeszu* (1977). Zaprezentowany został w „Literaturze na Świecie” w roku 1980 w numerze czwartym. W roku 1981, kiedy pisarz otrzymał Nagrodę Nobla, ukazała się w języku polskim jego pierwsza książka *Ocalony język*, pierwsza z autobiograficznej trylogii (kolejne to: *Pochodnia w uchu* opublikowana w Polsce w 1988 r. i *Gra oczu* w 1992 r.). W roku 1982 „Literatura na Świecie” poświęciła pisarzowi numer ósmy, w którym znalazły się takie teksty, jak: *Listy do Canettiego* Albana Berga i Tomasza Manna (przeł. Emilia Bielicka), fragment z tomu *Pochodnia w uchu* (przeł. Maria Przybyłowska), *Rozmowa Eliasa Canettiego z Theodorem W. Adorno* (przeł. Anna Wołkowicz), fragment rozprawy Eliasa Canettiego *Masa i władza* (przeł. Adam Krzemiński, Anna Wołkowicz). Ponadto opublikowano tu omówienie Barbary Surowskiej *Don Kichot walczący z wiatrakami śmierci*; autorka, charakteryzując wielość języków, wśród których formowała się osobowość pisarza – Sefardyjczyka, napisała między innymi:

Ubiegłorocznym laureatem nagrody Nobla w dziedzinie literatury został Elias Canetti, kolejny pisarz-ekspatryda po Miłoszu. Tak jak autor *Zniewolonego umysłu* ukształtował Canetti dzieło z tworzywa własnej, przed zalewem obcych dźwięków ocalonej mowy²³.

Dramat reprezentowany był przede wszystkim przez Ödöna von Horvátha, zmarłego w roku 1938 dramaturga i prozaika, demaskatora i krytyka drobnomieszczaństwa wiedeńskiego²⁴; wybrane fragmenty (obrazy) sztuki *Włoska noc* znalazły się w numerze drugim z 1972 roku (w przekładzie Leopolda Becka), w roku 1981 ukazał się w numerze siódmym *Koniec wieku*²⁵. Od początku niemalże obecna była na łamach „Literatury na

²³ B. Surowska, *Don Kichot walczący z wiatrakami śmierci*, „Literatura na Świecie” 1982, nr 8, s. 130–145.

²⁴ Stefan H. Kaszyński określił jego twórczość dramaturgiczną jako „nową wersję dramatu ludowego”. Zob. S.H. Kaszyński, *Krótką historia literatury austriackiej*, s. 219–225.

²⁵ Dramaty publikowało głównie pismo „Dialog”, na przykład sztukę Eliasa Canettiego *Wesele* z 1936 roku ogłoszono w 1967, w zeszycie trzecim.

Świecie” poezja. W numerze siódmym z 1972, w dziale *Z poezji austriackiej*, zaprezentowano wybrane wiersze poetek podejmujących problemy egzystencjalne: Herthy Kräfter, Doris Muhringer oraz Ingeborg Bachmann w przekładzie Sławomira Cieślakowskiego. Bachmann, debiutująca w roku 1953 tomem wierszy *Die gestundete Zeit*, poetka wyrażająca ból istnienia, dała się poznać w późniejszych latach polskim czytelnikom jako autorka powieści i opowiadań; jej postać powracała niejednokrotnie na łamy pisma. Po tragicznej śmierci pisarki w październiku 1973 roku ukazał się krótki tekst Barbary L. Surowskiej *Ingeborga Bachmann nie żyje*, przedstawiający okoliczności śmierci i przypominający sylwetkę twórczą autorki *Maliny*²⁶. W roku następnym opublikowano wybrane utwory Bachmann w przekładzie Surowskiej, wywiad z pisarką przeprowadzony w 1973 r. przez przedstawiciela „Literatury na Świecie” Karola Sauerlanda; Bachmann mówi w nim między innymi o swoim stosunku do Wiednia, używając znamiennej określenia, wyrażającego postawę wielu intelektualistów i artystów, dla których miasto stanowiło źródło impulsów, ale i wywoływało bunt: „to miłość zaprawiona nienawiścią”²⁷. Opublikowano tu także tekst Philippe’a Jaccotteta, zawierający wspomnienia o Bachmann, ukazujący ją jako ofiarę samoudręki i „więźniarkę piekła”²⁸.

W roku 1973 pisarzom austriackim poświęcono sporo uwagi. Numer pierwszy przyniósł tekst Barbary Surowskiej o powojennej awangardowej formacji poetyckiej, jaką była Grupa Wiedeńska, istniejąca do 1964 roku. Autorka oceniła tę grupę – z perspektywy wczesnych lat siedemdziesiątych – jako jedno „z ciekawych zjawisk w życiu literackim Austrii na przestrzeni ostatniego dwudziestolecia”²⁹. Ewa Kuryluk uznała akcjonistów po latach – w drugim wydaniu swojej książki *Wiedeńska apokalipsa* (z 1999 roku) – za „najbardziej radykalnych artystów naszego stulecia”³⁰. W numerze czwartym z 1973 r. ukazały się utwory Rainera Marii Rilkego: *Orfeusz*, *Eurydyka*, *Hermes* w przekładzie Leopolda Lewina oraz omówienie tych wierszy przez Barbarę L. Surowską³¹. Zamieszczony został również tekst Andrzeja Ple-

²⁶ B.L. Surowska, *Ingeborga Bachmann nie żyje*, „Literatura na Świecie” 1973, nr 10, s. 372.

²⁷ *Wywiad z Ingeborgą Bachmann*, rozmawiał K. Sauerland, przeł. A. Czajka, „Literatura na Świecie” 1974, nr 8, s. 166–173, cytat – s. 172. Mowa tu o trudnym do przetłumaczenia określeniu „Hassliebe”, którym posłużył się między innymi Hermann Bahr w szkicu *Wien*.

²⁸ P. Jaccottet, *Ingeborga Bachmann*, przeł. J. Waczków, „Literatura na Świecie” 1974, nr 8, s. 97.

²⁹ B. Surowska, *Grupa Wiedeńska*, „Literatura na Świecie” 1973, nr 1, s. 352–356.

³⁰ E. Kuryluk, *Apokalipsa w akcji*, [w:] eadem, *Wiedeńska apokalipsa. Eseje o kulturze austriackiej XX wieku*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 1999, s. 205.

³¹ R.M. Rilke, *Orfeusz*, *Eurydyka*, *Hermes*, przeł. L. Lewin, „Literatura na Świecie” 1973, nr 4, s. 3–11; B.L. Surowska, *Orfeusz*, *Eurydyka*, *Hermes* [omówienie], „Literatura na Świecie” 1973, nr 4, s. 12–17.

śniewicza *Rainer Maria Rilke* z roku 1945³². Poeta stanie się jedną z głównych postaci literatury austriackiej goszczących na łamach pisma; jego wiersze ogłaszano między innymi w numerze dziesiątym z 1982 roku (tu także analiza utworów w dziale *Kultura*) oraz w piątym z 1983 roku. W roku 1996 toczyła się głośna polemika związana z przekładem Rilkego dokonany przez Adama Pomorskiego. W numerze trzecim ukazał się tekst krytyczny Jacka S. Burasa zatytułowany *Polski Rilke, czyli próby latania*, uderzający w jakość przekładu, w numerze siódmym zamieszczono wypowiedź tłumacza broniącego się przed zarzutami oraz odpowiedź Jacka S. Burasa podtrzymującą krytyczne opinie, zawierającą też znaczącą uwagę odnośnie do celów pisma:

Pismo literackie nie jest od tego, żeby spełniać oczekiwania tłumacza. Zajmuje się oceną tekstów, a nie kurtuazją. Jedyną zaś hierarchią, jaką może respektować, jest ta, która wynika z jakości przekładów³³.

Spośród innych poetów reprezentujących literaturę początku XX wieku pojawił się znowu Georg Trakl; w numerze jedenastym z 1977 roku opublikowano – w przekładzie Jacka S. Burasa – znany wiersz *Skarga*, znaczący dla rekonstrukcji światopoglądu poety, twórcy modelu nowoczesnej liryki³⁴, w numerze dziesiątym z 1983 r. kolejne wiersze. W roku 1981 w numerze siódmym zaprezentowane zostały – w przekładzie Leopolda Lewina – wiersze Hugona von Hofmannsthala, przedstawiciela wiedeńskiego modernizmu i estetyzmu przełomu wieków, a także niemieckiego poety Stefana Georgego. Pomieszczono tu również omówienie liryki Hofmannsthala, pióra Krynstyny Kamińskiej³⁵. Publikacje te poprzedzają wydanie zbioru wierszy i dramatów Hofmannsthala w roku 1984³⁶ (we wstępie przedstawione zostały między innymi zawikłane losy przyjaźni wiedeńskiego poety ze Stefanem Georgem).

Jak zaznaczyłam na początku, literatura austriacka gościła także na łamach innych pism, a nowych tytułów przybywało z biegiem czasu, w ślad za zmianami zachodzącymi na rynku wydawniczym w latach osiemdziesiątych, dziewięćdziesiątych i później. Bogato reprezentowana była austriacka lite-

³² A. Pleśniewicz, *Rainer Maria Rilke*, „Literatura na Świecie” 1973, nr 4, s. 18–41. Autorstwo tej wypowiedzi ustalono tuż przed drukiem.

³³ J.S. Buras, *Panu Adamowi Pomorskiemu w odpowiedzi*, „Literatura na Świecie” 1996, nr 7, s. 305–306.

³⁴ Por. *Deutsche Literatur in Schlaglichtern*, hrsg. von B. Balzer und V. Mertens in Zusammenarbeit mit weiteren Mitarbeitern und Meyers Lexikonredaktion, Meyers Lexikonverlag, Mannheim – Wien – Zürich 1990, s. 382–383.

³⁵ K. Kamińska, *Antynomie liryki Hofmannsthala*, „Literatura na Świecie” 1981, nr 7, s. 324–333.

³⁶ H. von Hofmannsthal, *Liryka. Wiersze i dramaty*, wybór i przekład L. Lewin, *Wstęp* K. Kamińska, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1984.

ratura w numerach „Odry” (na przykład Paul Celan, Franz Kafka, Elfriede Jelinek), „Miesięcznika Literackiego” (na przykład Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, Alfred Kubin, Hermann Broch, Heimito von Doderer), „Twórczości” (na przykład Hermann Broch, Franz Kafka), „Nowych Książek” (Georg Trakl, Elfriede Jelinek), „Dekady Literackiej” (Hermann Broch), „Literatury” (Elias Canetti), „Zeszytów Literackich” (Hugo von Hofmannsthal, Elias Canetti), „Tekstów” (Franz Kafka), „Przeglądu Artystyczno-Literackiego” (Georg Trakl, Franz Kafka), „Toposu” (Paul Celan, Georg Trakl), „Kresów” (Georg Trakl), „Tygła Kultury” (Paul Celan, Elfriede Jelinek, Franz Kafka), „Kwartalnika Literackiego” (Rainer Maria Rilke), „Krasnogrudy” (Paul Celan, Franz Kafka), „Midrasza” (Franz Kafka) i innych. Tematy austriackie pojawiały się również na łamach „Gazety Wyborczej”, co poświadcza ożywiona dyskusja tocząca się w roku 2004 po przyznaniu Elfriede Jelinek Nagrody Nobla. Artykuły szczegółowo analizujące wybrane aspekty literatury austriackiej publikowane były w czasopismach naukowych, o mniejszym zapewne zasięgu, ale bogatych pod względem merytorycznym, jak „Studia Austro-Polonica”, „Zbliżenia”, „Studia Niemcoznawcze”, „Germanica Wratislaviensis”, „Acta Universitatis Lodzianensis”, „Folia Germanica” i inne.

Należy tu wspomnieć, że na łamach czasopism znalazła odzwierciedlenie dyskusja na temat wiedeńskiej kultury, jaka miała miejsce w drugiej połowie lat osiemdziesiątych, po otwarciu wystawy *Vienne 1880–1938* w paryskim Centre Pompidou, prezentującej dorobek kulturalny i myśl polityczną ówczesnego Wiednia. Komisarzem wystawy był Jean Clair, który upominał się o przypomnienie kultury wiedeńskiej, tak pręźnie rozwijającej się na przełomie stuleci, a która po roku 1914 została wyparta z zachodnio-europejskiej świadomości. Wywiad z Clairem opublikowano w numerze szesnastym „Zeszytów Literackich” w 1986 r., a esej o Wiedniu, uznanym za „geograficzne centrum całego zbioru wydarzeń politycznych, rozgrywek ideologicznych, osiągnięć artystycznych i literackich o takim znaczeniu, iż do dziś jesteśmy ich niewypłacalnymi dłużnikami”³⁷ – w piśmie „Res Publica” w 1989 r. Zagadnienie to sytuje się w obrębie szerszego kompleksu ideowego, jakim była Europa Środkowa; stanowiło ono przedmiot debaty historyków, politologów, kulturoznawców, literaturoznawców, toczącej się w wielu ośrodkach (w Wiedniu, Berlinie, Trieście, Paryżu). Stefan H. Kaszyński, komentując przed laty na łamach „Nurtu” punkt wyjścia tej dyskusji, weryfikował panujący wówczas pogląd o wspólnej literaturze Europy Środkowej; za podstawę tej wspólnoty uznał fundamentalne doświadczenia narodów Europy Środkowej stwarzające formację kulturową, którą łączy

³⁷ J. Clair, *Sceptyczna nowoczesność*, „Res Publica” 1989, nr 1, s. 57.

„sposób czytania świata”³⁸ (termin Eliasa Canettiego). Temat ten był niezwykle inspirujący, uruchamiając zarówno problematykę mityzacji przeszłości i demontażu mitu, jak i – przede wszystkim – wszelkich jego transformacji, które leżały u podłoża twórczości pisarzy austriackich.

Dzięki nowym książkom i prezentacjom w czasopiśmie, dyskusjom, publikowanym monografiom, listom czy dziennikom literatura austriacka w coraz większym stopniu ujawniała swój specyficzny charakter i różnorodność. Przyczynił się do tego bez wątpienia Franz Kafka, który jest od lat obecny w obiegu czytelnicy, nie tylko za sprawą utworów, ale także dzięki wszelkiego rodzaju publikacjom, w tym książkom ogłoszonym w roku 1982: monografii Marka Wydmucha³⁹ i opowieści biograficznej Maxa Broda⁴⁰; późniejsze lata przyniosły wiele prac na temat praskiego pisarza, nie sposób skomentować tu wszystkich. W „Literaturze na Świecie” (i innych pismach) recenzowano ukazujące się utwory bądź zamieszczano komentarze dotyczące twórczości Franza Kafki. W numerze dwunastym z 1982 roku znalazł się tekst Philipa Rotha, będący propozycją wzbogacenia biografii Kafki o elementy fikcyjne, jak jego hipotetyczny pobyt w Oświęcimiu⁴¹. Tekst ten, podobnie jak wiele innych, ukazuje inspirujący wpływ autora *Procesu* na pisarzy, interpretatorów jego dzieła, artystów, widoczny także w ostatnich latach. W roku 1987 Kafce poświęcony był numer drugi, zawierający szczególnie bogaty materiał w postaci interpretacji utworów, na przykład dotyczący wybranego motywu w *Przemianach*⁴², a także esejów i analiz porównawczych. W 1991 roku Kafka pojawił się w numerze szóstym, w którym zamieszczono recenzje oraz artykuły uzupełniające portret pisarza, w 1996 roku w numerze dziesiątym (omówienie twórczości, uwagi o tłumaczeniu Kafki), w numerze 2–3 z roku 2001 (artykuł Claudio Magrisa), w roku 2003 – w podwójnych numerach 1–2 oraz 9–10 – o bogatej zawartości merytorycznej, wiele wnoszącej do dotychczasowych ustaleń, w tym także dotyczących przekładu *Procesu*⁴³. Problematyka przekładu powróci jeszcze niejednokrotnie na łamy pisma, w numerze 5–6 w roku

³⁸ S.H. Kaszyński, *Europa Środkowa jako wspólna ojczyzna literacka*, cyt. za: idem, *Summa vitae Austriacae...*, s. 13–21, cyt. s. 21 (pierwodruk „Nurt” 1989, nr 12, s. 14–15).

³⁹ M. Wydmuch, *Franz Kafka. Klasyki literatury XX w.*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1982.

⁴⁰ M. Brod, *Franz Kafka. Opowieść biograficzna*, przeł. T. Zabłudowski, wstęp M. Wydmuch, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1982.

⁴¹ P. Roth, *„Zawsze pragnęłam, żebyście podziwiali moją głodówkę”, czyli spojrzenie na Kafkę*, przeł. A. Kołyszko, „Literatura na Świecie” 1982, nr 12, s. 124–145.

⁴² B.L. Surowska, *Skąd się wzięło robactwo u Kafki?*, „Literatura na Świecie” 1987, nr 2, s. 175–181.

⁴³ J. Ekier, *O niewzruszonej logice „Procesu”*, „Literatura na Świecie” 2003, nr 1–2, s. 272–295.

2011 oraz przede wszystkim w roku 2012, w numerze podwójnym 7–8, gdzie zaprezentowany jest *Wyrok* w tłumaczeniu Andrzeja Kopackiego oraz rozmowa z Markiem Harmanem na temat teorii i praktyki przekładu, wydobywająca niuanse ukryte w prozie Kafki, trudne do przełożenia na język obcy, skoncentrowane na pytaniu: „jaki właściwie jest ów głos Kafki”⁴⁴. W numerze tym wydzielony został rozdział zatytułowany *Poloniści przy kawce*, w którym znalazły się również artykuły podejmujące na różne sposoby problematykę twórczości oraz dzienników Kafki: *Apelacja. Wokół „Wyroku” Franza Kafki* Grzegorza Olszańskiego, *Metamorfozy ciała* Mariusza Jochemczyka, *„Od frontu”. Kulisy wojennego doświadczenia Franza Kafki* Miłosza Piotrowiaka⁴⁵. Literatura związana z pisarzem wciąż się rozrasta, na rynku wydawniczym są ponadto jego dzienniki i listy; stan ten dokumentują wypowiedzi zawarte w numerze 3–4 z roku 2015: „mamy teraz po polsku niemal wszystko, co wyszło spod pióra Franza Kafki”⁴⁶.

U schyłku lat osiemdziesiątych i później wciąż obecny był w „Literaturze na Świecie” Elias Canetti, między innymi w numerze drugim z 1987 r. egzystuje obok Kafki, w potrójnym numerze 10–12 z 1992 r. pojawiło się omówienie jego twórczości autobiograficznej, oddającej „mozaikową rzeczywistość człowieka dwudziestego stulecia”⁴⁷, w numerze szóstym z 1998 r. Małgorzata Łukasiewicz komentowała trudności związane z przekładem dzieł Canettiego⁴⁸. Z prozaików zaprezentowano także wywodzącego się z Pragi Franza Werfla – w numerze podwójnym 5–6 z 1989 r., z kolei w numerze szóstym z 1991 r. – Thomasa Bernharda, „alpejskiego Becketta”⁴⁹, a w podwójnym numerze 11–12 z 1995 r. – Roberta Musila; w numerze 5–6 z 1999 r. ponownie prezentowano Musila oraz Hermanna Brocha.

Z poetów od lat uprzywilejowany wydaje się Paul Celan, regularnie pojawiający się w piśmie; w numerze trzecim z 1992 roku opublikowano poświęcone mu wiersze; w 1994 roku zaprezentowany został w numerze szó-

⁴⁴ *Na koniec do początku – o Kafce. Z Markiem Harmanem rozmawia Andrzej Kopacki*, „Literatura na Świecie” 2012, nr 7–8, s. 437–443, cyt. s. 439.

⁴⁵ „Poloniści przy kawce”: G. Olszański, *Apelacja. Wokół „Wyroku” Franza Kafki*; M. Jochemczyk, *Metamorfozy ciała*; M. Piotrowiak, *„Od frontu”. Kulisy wojennego doświadczenia Franza Kafki*, „Literatura na Świecie” 2012, nr 7–8, s. 17–127.

⁴⁶ A. Lipszyc, *Listy*, „Literatura na Świecie” 2015, nr 3–4, s. 391.

⁴⁷ J. Łukosz, *Barwy dojrzałości*, „Literatura na Świecie” 1992, nr 10–12, s. 255–258.

⁴⁸ M. Łukasiewicz, *Nowy, obcy język* [rec. E. Canetti, *Prowincja ludzka. Zapiski 1942–1972*, przeł. M. Przybyłowska, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1996], „Literatura na Świecie” 1998, nr 6, s. 312–318.

⁴⁹ *Bernhard Thomas* [hasło], [w:] *Pisarze niemieckojęzyczni XX wieku. Leksykon encyklopedyczny PWN*, red. M. Zybura, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław 1996, s. 24. Por. także M. Kędziński, *Po śmierci Thomasa Bernharda*, „Literatura na Świecie” 1991, nr 6, s. 4–20.

stym, w roku 1997 – w numerze siódmym, w roku 1998 – w numerze szóstym, w roku 1999 – w podwójnym numerze 7–8, w roku 2002 – w potrójnym numerze 10–12. Okazją do pisania o poecie były między innymi ukazujące się na jego temat książki (jak w numerze 10–12 z 2002 r., czy podwójnym numerze 9–10 z 2006 r.) bądź komentarze dotyczące twórczości, w tym na przykład tekst Adama Lipszyca (w numerze 11–12 z 2007 roku) o przypowieści Celana *Rozmowa o górach* i o trudnym poszukiwaniu przez poetę własnej tożsamości⁵⁰. W roku 2010 wyszła w języku polskim korespondencja Celana i Ingeborg Bachmann, ukazująca historię ich miłości⁵¹. W tym samym roku „Literatura na Świecie” poświęciła ich sylwetkom numer 1–2, w którym między innymi opublikowano wiersze Celana w przekładzie Jacka S. Burasa i Jakuba Ekiera, wiersze Bachmann w tłumaczeniu Andrzeja Kopackiego, mowę Celana z okazji otrzymania nagrody Georga Büchnera⁵² w przekładzie Andrzeja Kopackiego oraz omówienie przezeń wątku miłości w listach i książkach Bachmann, Celana i Frischa⁵³, a także historię tej miłości w ujęciu Petera Hamma⁵⁴. Celan pojawia się także w roku 2013 w numerze 7–8 w kontekście rozważań o przekładzie, natomiast w numerze 3–4 z roku 2015 opublikowano wiersze poety (*Rozmowa w górach, Liść*).

Na przełomie XX i XXI wieku nadal obecny jest Georg Trakl, którego wiersze ukazują się w wydawnictwach książkowych z komentarzami interpretacyjnymi i edytorskimi⁵⁵, ujawniającymi tragizm poety, zespalaający się z autentycznym upadkiem epoki⁵⁶. W „Literaturze na Świecie” z 2001 roku, w numerze 2–3, zamieszczone zostały omówienia liryki Trakla pióra Andrzeja Kopackiego, który między innymi zajmuje się budową wierszy⁵⁷, a także Marie L. Kaschnitz, poetki, która stwierdza, że liryce Trakla zawdzięcza swój własny rozwój⁵⁸.

⁵⁰ A Lipszyc, *Góry Niczyje. Komentarz do Celana*, „Literatura na Świecie” 2007, nr 11–12, s. 340–353.

⁵¹ I. Bachmann, P. Celan, *Czas serca. Listy*, przeł. M. Łukasiewicz, Wydawnictwo a5, 2010.

⁵² P. Celan, *Południk. Mowa z okazji otrzymania Nagrody Georga Büchnera*, przeł. A. Kopacki, „Literatura na Świecie” 2010, nr 1–2.

⁵³ A. Kopacki, *Bachmann, Celan, Frisch. Miłość w listach i książkach*, „Literatura na Świecie” 2010, nr 1–2, s. 107–156.

⁵⁴ P. Hamm, *Kim dla Ciebie jestem?*, przeł. A. Kopacki, „Literatura na Świecie” 2010, nr 1–2, s. 157–165.

⁵⁵ Por. G. Trakl, *Wiersze z rękopisów*, przeł., komentarzami i kalendarium opatrzył A. Lam, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

⁵⁶ Por. K. Lipiński, *Jesień duszy (o twórczości Georga Trakla)*, [w:] G. Trakl, *Jesień duszy*, przeł. K. Lipiński, Wydawnictwo Miniaturowa, Kraków 1996, s. 5.

⁵⁷ A. Kopacki, *Bez kolejki do nieba poetów. O liryce Georga Trakla*, „Literatura na Świecie” 2001, nr 2–3, s. 336–356.

⁵⁸ M.L. Kaschnitz, *Georg Trakl*, przeł. A. Kopacki, „Literatura na Świecie” 2001, nr 2–3, s. 317–327.

U schyłku lat dziewięćdziesiątych ukazał się znaczący numer pisma (1997, nr 1–2), zatytułowany *Austriacy. Hrabal*. Zawiera on teksty nawiązujące do tego nurtu we współczesnej literaturze austriackiej, który krytycznie odnosi się do przeszłości, do utrwalonego obrazu historii i kultury. W to zagadnienie wprowadza rozmowa Moniki Muskały z Gerhardem Rothem *W królestwie milczenia*, podejmująca kwestie weryfikacji mitu „szczęśliwej Austrii” (*felix Austria*). Pisarz mówi tu o tradycji autorytarnego państwa, jaka ciążyła nad literaturą, o braku tradycji sprzeciwu i krytyki, o wypieraniu ze świadomości faktów oczywistych, o wybielaniu historii i rzeczywistości, które powodowały, że literatura austriacka była przez długi czas apolityczna. Inny obraz Austrii powstawał już za sprawą działalności Johanna N. Nestroya i Franza Grillparzera, a potem umocnił się dzięki twórcom przełomu XIX i XX wieku, takim jak: Karl Kraus, Arthur Schnitzler, Franz Kafka; w tym kontekście przywołać trzeba także malarzy: Alfreda Kubina, Eгона Schielego, Oskara Kokoschkę⁵⁹. Krajobraz literatury współczesnej tworzą w tym numerze między innymi fragmenty utworów Elfriede Jelinek (oraz rozmowa z pisarką⁶⁰), Marianne Gruber, Ilse Aichinger, Thomasa Bernharda, Paula Celana, Gerharda Rotha, Evelyn Schlag.

Pejzaż liryki i prozy austriackiej rysują też późniejsze numery „Literatura na Świecie”, jak komentowany wyżej numer podwójny 2–3 z roku 2001, w którym – obok Trakla i Kafki – obecni są tacy pisarze, jak: Ilse Aichinger, Elias Canetti, Robert Musil, a w numerze 8–9 z tegoż roku Alfred Polgar. Numer 3–4 z roku 2004 przynosi utwory, omówienia twórczości i wywiady, które prezentują takich pisarzy, jak Norbert Gstrein, Josef Haslinger, Robert Menasse, Robert Schindel, Evelyn Schlag. Numer 11–12 z 2006 roku przybliży raz jeszcze Norberta Gstreina, ponadto Ernsta Jandla, przedstawiciela poezji konkretnej, oraz „wizualne wiersze” Gerharda Rühma. Częściej będzie gościł w piśmie Elfriede Jelinek: w numerze 7–8 z 2005 roku, w numerze 1–2 z 2007 roku, w numerze 1–2 z 2014 roku (*Pod włochatym filcem, Zamykanie się i odgradzanie* oraz recenzja powieści *Pianistka* pióra Andrzeja Kopackiego). W numerze siódmym z 2007 roku pojawi się Peter Handke, przedstawiciel współczesnej prozy i dramatu, w 2008 roku, w numerze 1–2 zamieszczono recenzję jego książki *Don Juan* pióra Andrzeja Kopackiego. Thomasa Bernharda zaprezentowano w numerze 5–6 z roku 2010 jako autora książki *Zaburzenie* (wydanej w przekładzie Sławy Lisieckiej w 2009 r.). Wymieniony wyżej numer 1–2 z 2014 roku przedstawia wiersze Elfriede

⁵⁹ *W królestwie milczenia*. Z Gerhardem Rothem rozmawia Monika Muskała, „Literatura na Świecie” 1997, nr 1–2, s. 125–137.

⁶⁰ „*W ogóle mnie nie ma...*”. Z Elfriede Jelinek rozmawia Riki Winter, przeł. A. Kopacki, „Literatura na Świecie” 1997, nr 1–2, s. 50.

Gerstl i ich omówienie pióra Wendelina Schmid-Denglera, wiersze Evelyn Schlag i komentarz Hellmuta Gollnera w przekładzie Ryszarda Wojnakowskiego, wiersze Petera Turriniego w przekładzie Zdzisława Jaskuły i omówienie utworów, także autorstwa Jaskuły. W roku 2015 w numerze 7–8 pojawił się Joseph Roth, przypomniany przez opublikowany niedawno zbiór wspomnień i esejów *Samotny wizjoner*⁶¹; w numerze tym zamieszczone zostały teksty pisarza: *Wiedeńskie przechadzki* w przekładzie Małgorzaty Łukasiewicz-Zięby oraz *Żydzi ze Wschodu na Zachodzie* w tłumaczeniu Małgorzaty Łukasiewicz, a także omówienia Wilhelma von Sternberga: *Dziennikarz Roth* oraz *Roth o wędrówce Żydów* w tłumaczeniu Andrzeja Kopackiego.

„Literatura na Świecie” ma niebagatelne zasługi w przybliżaniu czytelnikom literatury austriackiej i ukazaniu jej odrębności, zwłaszcza w ostatnich dekadach XX wieku, chociaż, jak to było sygnalizowane w niniejszym artykule, także inne pisma podejmowały te zadania, przede wszystkim w ostatnich latach. Krajobraz literatury austriackiej zmienia się, wzbogaca wciąż o nowe zjawiska, w tym o literaturę migrantów, przybywających do Austrii. Stefan H. Kaszyński, komentując zachodzące w związku z tym procesy, zauważa stopniowe odchodzenie od „austriackiego kodu kulturowego będącego dotąd jedynym, powszechnie rozpoznawalnym wyznacznikiem literatury austriackiej” i formułuje godną dalszych rozważań refleksję: „Literatura austriacka nie zniknie wprawdzie z mapy literatur europejskich, na pewno jednak zmieniają się jej z trudem budowane wektory”⁶².

Bibliografia

- [Abe], *Feliks Konopka 1888–1892*, „Literatura na Świecie” 1988, nr 3, s. 356–358.
- Bachmann I., Celan P., *Czas serca. Listy*, przeł. M. Łukasiewicz, Wydawnictwo a5, 2010.
- Białek E., *Współczesna literatura austriacka*, [w:] *Słownik współczesnych pisarzy niemieckojęzycznych. Pokolenia powojenne*, red. J. Joachimsthaler, M. Zybura, Wiedza Powszechna, Warszawa 2007. s. XVII–XXXIX.
- Brod M., *Franz Kafka. Opowieść biograficzna*, przeł. T. Zabłudowski, wstęp M. Wydmuch, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1982.

⁶¹ *Samotny wizjoner. Joseph Roth we wspomnieniach przyjaciół, esejach krytycznych i artykułach prasowych*, red. E. Jogała, przeł. P. Krzak, Wydawnictwo Austeria, Kraków – Budapeszt 2013.

⁶² S.H. Kaszyński, *Literatura austriacka. Od Moderny do Postmoderny*, Biblioteka Telgte, Poznań 2016, s. 174.

- Buras J.S., *Panu Adamowi Pomorskiemu w odpowiedzi*, „Literatura na Świecie” 1996, nr 7, s. 305–306.
- Celan P., *Południk. Mowa z okazji otrzymania Nagrody Georga Büchnera*, przeł. A. Kopacki, „Literatura na Świecie” 2010, nr 1–2, s. 462–463.
- Clair P., *Sceptyczna nowoczesność*, „Res Publica” 1989, nr 1, s. 57.
- Deutsche Literatur in Schlaglichtern*, hrsg. von B. Balzer und V. Mertens in Zusammenarbeit mit weiteren Mitarbeitern und Meyers Lexikonredaktion, Meyers Lexikonverlag, Mannheim – Wien – Zürich 1990.
- Dobraczyńska A., *Maria Wisłowska*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 10, s. 182–183.
- Ekier J., *O niewzruszonej logice „Procesu”*, „Literatura na Świecie” 2003, nr 1–2, s. 272–295.
- Fischer J.M., *Karl Kraus*, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart 1974.
- Hamm P., *Kim dla Ciebie jestem?*, przeł. A. Kopacki, „Literatura na Świecie” 2010, nr 1–2, s. 157–165.
- Hurnikowa E., *Österreichische Literatur in der Zeitschrift „Wiadomości Literackie” in der Zwischenkriegszeit*, „International Studies” 2016, No. 1, Vol. 18, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 9–32; <http://dx.doi.org/10.1515/ipcj-2016-0002>.
- Jaccottet P., *Ingeborga Bachmann*, przeł. J. Waczków, „Literatura na Świecie” 1974, nr 8, s. 97.
- Jochemczyk M., *Metamorfozy ciała*, „Literatura na Świecie” 2012, nr 7–8, s. 78–98.
- Kamińska A., *Pochwała niemożliwości*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 12, s. 160.
- Kamińska K., *Antynomie liryki Hofmannsthal*, „Literatura na Świecie” 1981, nr 7, s. 324–333.
- Kamińska K., *Wstęp*, [w:] H. von Hofmannsthal, *Liryka. Wiersze i dramaty*, Wybór i przekład L. Lewin, *Wstęp* K. Kamińska, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1984, s.5–29.
- Kaschnitz M.L., *Georg Trakl*, przeł. A. Kopacki, „Literatura na Świecie” 2001, nr 2–3, s. 317–327.
- Kaszyński S.H., *Krótką historia literatury austriackiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adam Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2012.
- Kaszyński S.H., *Literatura austriacka. Od Moderny do Postmoderny*, Biblioteka Telgte, Poznań 2016.
- Kaszyński S.H., *Summa vitae Austriacae. Szkice o literaturze austriackiej*, Wydawnictwo Ars Nova, Poznań 1999.
- Kędzierski M., *Po śmierci Thomasa Bernharda*, „Literatura na Świecie” 1991, nr 6, s. 4–20.

- Kopacki A., *Bez kolejki do nieba poetów. O liryce Georga Trakla*, „Literatura na Świecie” 2001, nr 2–3, s. 336–356.
- Kopacki A., *Bachmann, Celan, Frisch. Miłość w listach i książkach*, „Literatura na Świecie” 2010, nr 1–2, s. 107–156.
- Koprowski J., „Człowiek bez właściwości” Roberta Musila po polsku [rec. R. Musil, *Człowiek bez właściwości*, t. 1–4, przeł. K. Radziwiłł, K. Truchanowski, J. Zeltzer, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971], „Literatura na Świecie” 1971, nr 4, s. 185.
- Koprowski J., *Kilka uwag o literaturze niemieckiego obszaru językowego*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 1, s. 147–150.
- Kuryluk E., *Wiedeńska apokalipsa. Eseje o kulturze austriackiej XX wieku*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 1999.
- Lipiński K., *Jesień duszy (o twórczości Georga Trakla)*, [w:] G. Trakl, *Jesień duszy*, przeł. K. Lipiński, Wydawnictwo Miniatura, Kraków 1996, s. 5.
- Lipszyc A., *Góry Niczyje. Komentarz do Celana*, „Literatura na Świecie” 2007, nr 11–12, s. 340–353.
- Lipszyc A., *Listy*, „Literatura na Świecie” 2015, nr 3–4, s. 539.
- Literatura austriacka w Polsce w latach 1980–2008. Bibliografia adnotowana*, red. E. Białek, K. Nowakowska, Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2009.
- Literatura uniwersalna, czy literatury narodowe – dyskusja*, „Literatura na Świecie” 1971, nr 1, s. 5–6.
- Łukasiewicz M., *Nowy, obcy język*, [rec. E. Canetti, *Prowincja ludzka. Zapiski 1942–1972*, przeł. M. Przybyłowska, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1996], „Literatura na Świecie” 1998, nr 6, s. 312–318.
- Łukosz J., *Barwy dojrzałości*, „Literatura na Świecie” 1992, nr 10–12, s. 255–258.
- Musil R., *Dziennik – zeszyt 10, Dziennik – zeszyt 25, Zaczątki nowej estetyki, Wątpliwości człowieka powolnego, O życiu pisarza teoretycznie, Fragmenty rapiału i inne aforyzmy*, przeł. J.S. Buras, „Literatura na Świecie” 1985, nr 12, s. 111–230.
- Na koniec do początku – o Kafce. Z Markiem Harmanem rozmawia Andrzej Kopacki*, „Literatura na Świecie” 2012, nr 7–8, s. 437–443.
- Meinert D., *Prezentacja wymiarów ludzkiej egzystencji w powieści Brocha „Śmierć Wergilego” (fragmenty)*, przeł. J. Prokopiuk, „Literatura na Świecie” 1978, nr 3, s. 174–201.
- Olszański G., *Apelacja. Wokół „Wyroku” Franza Kafki*, „Literatura na Świecie” 2012, nr 7–8, s. 17–77.
- Na koniec do początku – o Kafce. Z Markiem Harmanem rozmawia Andrzej Kopacki*, „Literatura na Świecie” 2012, nr 7–8, s. 437–443.

- Piotrowiak M., „*Od frontu*”. *Kulisy wojennego doświadczenia Franza Kafki*, „Literatura na Świecie” 2012, nr 7–8, s. 17–127.
- Pisarze niemieckojęzyczni XX wieku. Leksykon encyklopedyczny PWN*, red. M. Zybura, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław 1996.
- Pleśniewicz A., *Rainer Maria Rilke*, „Literatura na Świecie” 1973, nr 4, s. 18–41.
- Rilke R.M., *Orfeusz, Eurydyka, Hermes*, „Literatura na Świecie” 1973 nr 4, s. 3–11.
- Rosner E., *Oskar Jan Tauschinski*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 1, s. 156–157.
- Roth P., „*Zawsze pragnęłam, abyście podziwiali moją głodówkę*”, czyli *spojrzenie na Kafkę*, przeł. A. Kołyszko, „Literatura na Świecie” 1982, nr 12, s. 124–145.
- Sadkowski W., *Czterdzieści lat temu, trzydzieści lat temu, dzisiaj – i jutro*, „Literatura na Świecie” 1984 nr 12, s. 90–97.
- Sadkowski W., *Odpowiednie dać słowu słowo. Zarys dziejów przekładu literackiego w Polsce*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2002.
- Samotny wizjoner. Joseph Roth we wspomnieniach przyjaciół, esejach krytycznych i artykułach prasowych*, red. E. Jogała, przeł. P. Krzak, Wydawnictwo Austeria, Kraków – Budapeszt 2013.
- Słownik współczesnych pisarzy niemieckojęzycznych. Pokolenia powojenne*, red. J. Joachimsthaler, M. Zybura, Wiedza Powszechna, Warszawa 2007.
- Sturzbecher B., *Bibliografia przekładów z literatury austriackiej na język polski z lat 1945–2000*, przedmowa S.H. Kaszyński, Ars Nova, Poznań 2000.
- Surowska B., *Don Kichot walczący z wiatrakami śmierci*, „Literatura na Świecie” 1982, nr 8, s. 130–145.
- Surowska B., *Grupa Wiedeńska*, „Literatura na Świecie” 1973, nr 1, s. 352–356.
- Surowska B.L., *Ingeborga Bachmann nie żyje*, „Literatura na Świecie” 1973, nr 10, s. 372.
- Surowska B.L., *Orfeusz, Eurydyka, Hermes* [omówienie], „Literatura na Świecie” 1973, nr 4, s. 12–17.
- Surowska B.L., *Skąd się wzięło robactwo u Kafki?*, „Literatura na Świecie” 1987, nr 2, s. 175–181.
- Tauschinski O.J., *Najpokorniejszy sługa, Panie Autorze*, „Literatura na Świecie” 1972, nr 1, s. 158–161.
- Trakl G., *Wiersze z rękopisów*, przeł., komentarzami i kalendarium opatrzył A. Lam, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- W królestwie milczenia*. Z Gerhardem Rothem rozmawia Monika Muskała, „Literatura na Świecie” 1997, nr 1–2, s. 125–137.
- „*W ogóle mnie nie ma...*”. Z Elfriede Jelinek rozmawia Riki Winter, przeł. A. Kopacki, „Literatura na Świecie” 1997, nr 1–2, s. 50.

Wydmuch M., *Franz Kafka. Klasycy literatury XX w.*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1982.

Wywiad z *Ingeborgą Bachmann*, rozmawiał Karol Sauerland, przeł. A. Czajka, „Literatura na Świecie” 1974, nr 8, s. 166–173.

Austrian Literature in „Literatura na Świecie”

Summary

The article deals with the reception of Austrian literature – as it has been presented in “Literatura na Świecie” – since the magazine was founded in 1971. The main goal has been to analyze the ways in which the magazine has contributed to the spread of literature among Polish readers. Because of the breadth of the topic, the article focuses on specific problems in: the representativeness of the works printed or excerpted, the portrayal of Austrian writers, the reviews of texts, critical reviews, translations, and discussions regarding translations. The analysis indicates that the magazine has contributed to the expansion of knowledge concerning Austrian literature and its main representatives, (Rainer Maria Rilke, Robert Musil, Elias Canetti, Franz Kafka, Georg Trakl, Paul Celan, Ilse Aichinger, Elfriede Jelinek and others), their specificity, along with the historical and cultural conditions of the literature and its proponents.

Keywords: Austrian literature, reception, magazines, „Literatura na Świecie”, translation.

Die österreichische Literatur in der Zeitschrift „Literatura na Świecie”

Zusammenfassung

In diesem Beitrag wird die Rezeption der österreichischen Literatur in der Zeitschrift „Literatura na Świecie” vom Beginn ihres Bestehens im Jahr 1971 vorgestellt. Die hauptsächliche Aufgabe bestand darin, dem polnischen Leser die österreichische Literatur näherzubringen. Im Hinblick auf den überaus großen Umfang des Themas wurde der Zugang anhand von Problemfeldern gewählt. Im Zentrum der Betrachtung finden sich Fragen wie z.B. die nach dem repräsentativen Charakter gedruckter Werke oder Fragmente, nach den Lebensläufen von österreichischen Schriftstellern, Werkbesprechungen, Rezensionen, Übersetzungen und damit verbundene Diskussionen. Im Lichte dieser Unternehmungen lässt sich feststellen, dass die Zeitschrift zur Verbreitung des Wissens über die österreichische Literatur und ihre Hauptvertreter (R.M. Rilke, R. Musil, E. Canetti, F. Kafka, G. Trakl, P. Celan, I. Aichinger, E. Jelinek und andere) sowie über ihre Eigenheiten und ihr historisches und kulturelles Umfeld maßgeblich beigetragen hat.

Schlüsselwörter: Österreichische Literatur, Rezeption, Zeitschriften, „Literatura na Świecie”, Übersetzungen.